

YKSINVALTIUDEN KAHDET KASVOT: MIKSI KIINAN JA VENÄJÄN YHTEISKUNTA- JA TALOUSKEHITYS OVAT NIIN POIKKEAVAT?

VESA KANNIAINEN

Venäjän väestön keskitulo romahti 1990-luvulla.

Vaikka se kipusi 2000-luvun alussa 25 000 dollarin tasolle, se on jämähtänyt sille tasolle.

Vielä 1980-luvulla rutiköyhä Kiina on saavuttanut

henkeä kohden lasketuissa tuloissaan 12 000 dollarin tason lyhyessä ajassa. Sen keskitulon käyrä osoittaa kuitenkin suoraan ylöspäin.¹

Ostovoimapariteetin avulla mitattuna Kiina on jo maailman vahvin talous ja on ohittanut

Yhdysvallat. Kun Venäjän talous junnaa paikallaan, Kiinan talous kasvaa vauhdilla.

Onko olemassa yhteiskunta- ja talousteoriaa, joka kykenisi selittämään näiden kehityserojen syyt ja samalla mahdollistamaan vertailun myös demokraattiseen järjestelmään? On. Tukeudun seuraavassa yhdysvaltalaisen taloustieteilijän Mancur Olsonin vaikutusvaltaiseen tuotantoon yhteisöistä, yksinvaltiudesta ja demokratiasta. Olson on julkaissut useita kirjoja ja kirjoittanut häikäiseviä artikkeleita. Ilman enneaikaista kuolemaansa hän olisi ollut kestopuositseksi taloustieteen Nobel-palkinnon saajaksi.

Olsonin (1993) malli on ensimmäinen analyysi, jossa luonnehditaan demokratian ja yksinvaltiuden eroja koskevat tulokset optimaalisen verotuksen, tulonjaon ja julkishyödykkeiden tuotannon näkökulmasta.² Siinä keskeistä on julkishyödykkeiden merkitys tulonmuodostusta vahvistavana mekanismina. Esimerkkejä julkishyödykkeistä (joita siis markkinat eivät tuota) ovat yhteiskunnallisen järjestys ja toimiva julkinen infrastruktuuri.

¹ Luvut on saatu julkaisusta *Our World in Data*.

² McGuire ja Olson (1996) formuloivat tuon analyysin formaalisti. Käytetty matemaattinen malli on yksinkertainen, mutta ilman sitä en olisi kyennyt tätä artikkelia kirjoittamaan eikä kukaan muukaan ole sellaista kirjoittanut.

Toinen keskeinen elementti on verotukseen liittyvä tehokkuusrasitus. ”Verotus” viittaa tässä yhteydessä itsevaltiaan suorittamiin pakko-ottoihin kansalta tai demokraattisesti hallitun yhteisön tapauksessa enemmistöpäätöksin tapahtuvaan kansalaisten tulojen verottamiseen. Verotuksen tehokkuusrasitus tarkoittaa sitä, että taloudenpitäjän työponnistusta ja yritteliäisyyttä rajoittaa tietoisuus siitä, että valtaapitävät vievät osan hänen suorituksensa arvosta. Tämä heikentää taloudenpitäjien kannustinta. Rationaalinen vallanpitäjä on toki tästä tietoinen ja ottaa sen huomioon.

Olson rakentaa analyysinsä sen ajatuksen varaan, että kaikissa yhteiskuntarakenteissa valtaan pyrkiviä hallitsee oman edun ensisijaisuus. Toki reaali maailmassa meitä on moneksi ja toiset voivat olla hyväntahtoisempia kuin toiset. Analyyttisesti ja matemaattisesti ennustekyvyltään vahvoja tuloksia johdettaessa on silti selkeää olettaa, että potentiaaliset johtajat kaikissa vaihtoehtoisissa yhteiskuntajärjestelmissä olisivat hyvin samanlaisia. Tämä mahdollistaa yksinvaltiuden ja demokratian ”puolueettoman”, mielipiteistä vapaan analyytisen vertailun yhteiskuntamalleina.

Raportoin Olsonin tuloksia tältä pohjalta ja hyödynnän niitä sitten Kiinan ja Venäjän erilaisista yhteiskunnallisista ja poliittisista kehitystä luonnehtiakseni.

Anarkiasta järjestäytyneeseen yhteiskuntaan

Mikään yhteisö ei voi toimia tyydyttävästi ilman yhteisön sisäistä järjestystä. On syytä odottaa, että pienissä yhteisöissä järjestys saadaan aikaan vapaaehtoisesti eräänlaisen sosiaalisen sopimuksen keinoin. Esimerkiksi metsästäjä-keräilijäyhteis-

söjä koskeva tutkimus vahvistaa tämän. Etenkään kun yhteisöt ovat laajoja, yhteisön vapaaehtoinen organisointi ei enää voi toimia. Tämä argumentti on jonkin verran vaikeaselkoinen: organisoitumiseen omaa aikaansa uhraava maksaa täyden kustannuksen, mutta hyödystä saa vain osan, koska hyödyt lankeavat kaikille. Tämä ei kannata, ja tarvitaan hallinto.

Anarkia on yhteiskuntamuoto, jossa kiertävät rosvojoukot varastavat, toisin sanoen ”verottavat”, mitä irti saavat – kasakkakin ottaa kaiken irrallisen. Anarkian vallitessa ihmisiltä puuttuvat kannusteet investoida tulonmuodostukseen ja siksi varastettavaa on vähän.

Jos rosvojoukon johtaja kuitenkin odottaa pitävänsä aluetta hallussaan pidempään, hänelle syntyy kannustin luoda yhteisöön järjestystä ja ottaa itselleen vain osa yhteisön tuotosta. Tällöin hänen hallitsemilleen puolestaan syntyy kannustin tuottaa ja vaurastua. Raskas verotus vähentää sitä, mitä vallanpitäjä voi itselleen saada ja siksi hänen kannattaa rajoittaa sitä määrää, mitä hän itselleen uhreilta vie. Tämä on Olsonin ensimmäinen ja varsin vahva tulos.³

Mikä on siis hallitsijan kannalta hänen tulo-nsa maksimoiva veroaste? Sitä ei kannata valita liian suureksi, koska se vie kannusteet tuottamiseen.⁴ Lisäksi valtaapitävän kannattaa käyttää resursseja julkisen infrastruktuurin (yleisesti: yhteisön julkishyödykkeiden) kehittämiseen, koska tämä vahvistaa yhteisön tulonmuodostusta. Tämä on Olsonin toinen tulos. Tämä mekanismi toimii ”näkyttömän käden” lailla valtaapitävän yhteisössä.

Mekanismi myös toimii demokraattisessa yhteisössä, mikä onkin kolmas päätulos. Demokraattisessa yhteisössä enemmistön, poliittisen eliitin, on toisin sanoen rationaalista rajoittaa resurssien siirtoa vähemmistöltä itselleen. Tämä kannuste on demokraatiassa jopa suurempi kuin itsevaltaisessa

järjestelmässä, jos enemmistöllä on pääsy muuhunkin, toisin sanoen markkinoilla hankittavaan, tuloon kuin verotuksella hankittuun. Näin Olsonin tulokset kyseenalaistavat ajatuksen enemmistön tyranniasta demokraattisessa yhteiskunnassa.⁵ Erityisen merkillepantavaa on, että ei ole olemassa yhtään esimerkkiä demokraatiasta, jossa on äänestetty yksityisen omistusoikeuden lopettamisesta.

Kuinka pitkäksi hallitsija näkee vallassaolonsa horisontin, nousee kuitenkin tärkeäksi. Tulokset muuttuvat dramaattisesti, jos itsevaltiasta odottaa kykenevänsä säilyttämään valtansa vain lyhyen aikaa. Tällöin kannustin yhteisön resurssien ryöstämisestä vallanpitäjälle vahvistuu. On esitetty (DeLong ja Shleifer 1993), että esimerkiksi Euroopan historiassa pitkät vallan jaksot ovat olleet harvinaisia ja varallisuuden ryöstäminen vallanpitäjille tyypillistä, minkä vuoksi talouskasvu on ollut heikkoa.

Enemmistödemokratia

Demokratiaa luonnehtii kolme ominaisuutta. Äänestäjien äänistä vallitsee kilpailu, enemmistö päättää tulojaosta ja enemmistöllä on hallussaan tietty osa kansantaloudesta. Osoittautuu, että tuloja ja hyvinvointia lisäävä politiikka hyödyttää myös enemmistöä. Tämä näkyy vahvana demokraattisen hallinnon kannusteena huolehtia kansalaisten eduista. Silti enemmistö haluaa tulojen uudelleenjakoa vähemmistöltä itselleen ja demokraattiset johtajat pyrkivät saamaan enemmistön äänet puolelleen. Seuraava tulos kuuluukin: enemmistön hallitsemassa demokraatiassa veroaste jää matalammaksi kuin on tulojen ”ryöstöosuus” itsevaltaisessa järjestelmässä. Demokraatiassa valta delegoidaan poliitikoille vain määräajaksi. Tietoisuus siitä, että voi itse jäädä vähemmistöön seuraavien vaalien jälkeen, on kulloisellekin enemmistölle vahva lisäkannustin rajoittaa vähemmistön verottamista.

Demokratian syntyminen yksinvaltaisesta hallitusmuodosta ei ole olemassa teoriaa. Mas-

3 On mahdollista, että yksinvaltiasta myös tuntee sympatiaa alamaistensa hyvinvoinnin suhteen oman etunsa ohella. On kiintoisaa, että tällaisena diktaattorina on nähty 49 vuotta maataan hallinnut Omanin sulttaani Qaboos bin Said al-Said. Hän kehitti yhteiskuntaansa ja nosti kansansa elintasoja, minkä on voinut selittää se, että hänellä ei ollut perillisiä. Hän oli julkisesti homoseksuaalinen. Analyttisesti katsottuna prinssi olisi tällöin toiminut saman periaatteen mukaan kuin toimitaan enemmistön hallitsemassa demokraatiassa.

4 Itse idea on vanhempi ja on myöhemmin tunnettu Laffer-käyränä.

5 Thomas Hobbesin yhteiskunta-analyyseissä ajateltiin, että ihmiset tekevät keskenään sopimuksen, jolla he valtuuttavat yksinvaltiaan käyttämään valtaa ja valvomaan järjestystä. Olsonin teoriassa valta otetaan, mutta vallanpitäjälle syntyy kannustin rajoittaa omaa valtaansa kansan ryöstämisessä. Nämä teoriat poikkeavat siis selvästi toisistaan.

sat eivät heitä hallitsijaa pois, jotta saisivat suu-remmat tulot. Hallitsijan vaihto usein johtaa uuden yhtä pahan hallitsijan valtaan. Britanniassa vuoden 1688 mainion vallankumouksen kautta demokratiaan siirtyminen on silti oiva esimerkki, jonka jälkeen myös käynnistyi ensimmäinen teollinen vallankumous seuraavalla vuosisadalla. Vaikka öljyomistukseen perustuvalla varallisuudella mitattuna rikkaimmat hallitsijat löytyvät yksinvaltaisesti hallituista maista Arabian niemimaalta, useimmat rikkaista maista ovat länsimaisia demokratioita.

Olsonin avulla olemme siis oppineet, että jopa itsevaltaisesti hallitussa yhteisössä pitkäkestoisena valtakautena omaa etuaan ajava itsevaltiias johtaa parempaan lopputulokseen kansan kannalta kuin voisi ajatella. Olemme myös oppineet, että enemmistövaltaan perustuvassa demokratiassa, jossa vallanpitäjillä on tuottoa markkinoilta (omistuksen, työpanoksen kautta), enemmistöllä on tätäkin vahvempi motiivi tuottaa hyvinvointia kansalle.

Olson on muussa tuotannossaan esittänyt, että demokratiassa vahvoilla intressiryhmillä on vaikutusvaltaa. Lobbaus on osa demokratiaa, mikä on voinut vääristää yllä esitettyä analyysia liikaa demokratian ”eduksi” ja ”yksinvaltiutta” vastaan niiden vertailussa. Yksi demokratian ongelmia liittyy siis ulkoparlamentaariseen vaikuttamiseen. Etenkin suuret yhtiöt ja vahvat etujärjestöt lobbaavat. Käsitys enemmistön tyranniasta on siksi virheellinen. Myös ryhmissä toimivia ihmisiä kannustaa periaatteessa henkilökohtainen hyöty. Ellei se ole riittävä, heillä ei ole kannusteita nousta vastustamaan vaikutusvaltaisten lobbareiden toimia.

Itsevaltaisesti hallituissa yhteisöissä väkivalta-koneistoon nojautuva vallan käyttö on keino hallita yhteisöä brutaalisti. Olsonin näkemys kuitenkin viittaa rationaaliseen oman edun kannustimen rooliin myös itsevaltaisesti hallitussa yhteisössä. Oleelliseksi nousee kysymys siitä, kuinka turvatuksi itsevaltiuden varaan rakennettu hallinto asemansa kokee. Jos se kokee valtansa uhatuksi ja siinä lyhytaikaiseksi, sillä ei ole yllä todettuja kannusteita rajoittaa alamaisten ryöstämistä ja oman vaurautensa kasvattamista maksimaalisesti. Lyhyttä horisonttia koskevan analyysin puute on suosinut vertailua itsevaltiuden hyväksi.

Kiina ja Venäjä

Olsonin teoriaa voidaan nyt hyödyntää pyrittäessä selittämään Kiinan ja Venäjän huiman eron niiden talouden ja yhteiskunnan suorituskyvyissä? Maailman taloudelliseksi ja poliittisesti ykköseksi nousussa oleva Kiina ei olisi nykyiseen asemaansa koskaan päässyt ilman länsimaissa kehitetyn teknologian apua. Resurssit sille on taannut demokraattisesti hallittujen maiden kuluttajien ostovoima, joka on kohdistunut sen alueella tuotettujen hyödykkeiden kysyntään. Maon armeijan nousua Kiinan johtoon luonnehtii hyvin alussa esitetty kiertävän rosvojoukon idea, jossa joukot kamppailivat vallan saamisesta. Sama luonnehdinta on liitettävissä monen muunkin maan historiaan ennen olojen vakiintumista, esim. bolševikkien ja valkoisten kenraalien väliseen taisteluun vallasta Venäjällä.⁶ Valtaan päästyään Kiinassa johtava puolue tapatti 65 miljoonaa kiinalaista, oman maan kansalaisia.⁷ Venäjällä Stalinin aikana tapettuja oli 20 miljoonaa.

Kiinan nykyjohdolla on Olsonin teorian mukaisesti puolellaan pitkä horisontti ja vahva odotus siitä, että se pysyy vallassa. Sotilaallinen kurinpalaus Taivaallisen rauhan aukiolla ja Hongkongin menestyksekkäs haltuunotto ovat osoituksena tästä. Nähtäväksi jää, liittääkö Kiina Taiwanin asevoimin itseensä, ennen kuin nykyhallinto täyttää sata vuotta vuonna 2049. Se on säilyttänyt yksityisomistuksen eli luopunut kommunismin tavoittelusta. Se on turvannut kansalaisilleen omistusoikeudet näiden hankkimaan tuloon soveltaen matalaa veroastetta, vaikkakin politiikkaan on kuulunut myös pakko-ottoa, kuten pakollisia väestönsiirtoja. Kiina on myös tuottanut kansaa ja puoluetta hyödyttävät julkishyödykkeet.

Venäjän nykyjohton silmissä siintävä horisontti sen sijaan näyttää lyhyemmältä. Sille ilmeisesti ei ole varmaa, että väestö lopullisesti hyväksyy sen vallan, jota pönkitetään kansallistunteen hengessä sotilaallisilla iskuilla lähialueilla, oligarkkien ja talousjohton linnoittautumisella vallanpitäjien ympärille neljään kehään (Nyberg 2019; Åslund 2019) ja omaisuuden pakenemisessä turvaan länsimaihin mm. rahapesun kautta. Vahva evidenssi Venäjän

6 Myös Suomen kansalaissotaan liittyi paljon yhteiskunnallista rauhattomuutta ja mielivaltaa.

7 *Kommunismin musta kirja* (2001).

johton horisontin lyhydestä on maan talouden rakentuminen voittopuolisesti fossiilisten energianvientitulojen varaan sen sijaan, että omistusoikeudet olisi turvattu ja tätä kautta luotu kotimaiselle yrittäjyydelle mahdollisuus kehittyä.

Lähteet

- Courtois, S., toim. (1997, suom. 2001). *Kommunismmin musta kirja*, Porvoo: WSOY.
- DeLong, J.B. ja Shleifer, A. (1993). Princes and Merchants: European City Growth Before the Industrial Revolution, *Journal of Law and Economics*, 36(2), 671–702.
- Olson, M. (1993). Dictatorship, Democracy, and Development, *American Political Science Review* 87(3), 567–576.
- McGuire, M.C. ja Olson, M. Jr. (1996). The Economics of Autocracy and Majority Rule: The Invisible Hand and the Use of Force, *Journal of Economic Literature*, XXXIV, 72–96.
- Nyberg, R. (2019). *Patriarkkoja ja oligarkkeja*, Helsinki: Siltala.
- Åslund, A. (2019). *Russia's Crony Capitalism*, New Haven: Yale University Press.

Kirjoittaja on kansantaloustieteen emeritusprofessori, sotatieteiden tohtori ja kauppatieteiden tohtori.

SUOMALAISEN MERENTUTKIMUKSEN VAIHEET

Suomalaisen merentutkimuksen suuri tarina on nyt ensimmäistä kertaa koottu yksiin kansiin. John Nurmisen Säätiö on julkaissut teoksen *Nautituksesta Arandaan* (2021), jossa kerrotaan elävästi merentutkimuksen vaiheet yli sadan vuoden ajalta. **Eeva-Liisa Poutasen** ja **Juha-Markku Leppäsen** toimittama ajankohtainen teos seuraa merentutkimuksen ja sitä tekevien organisaatioiden vaiheita sekä auttaa ymmärtämään pitkäkestoisen tutkimustyön merkityksen osana globaalia ympäristökeskustelua. Kirjassa kerrotaan myös tutkimuksista, joiden avulla on pystytty kehittämään nykyisin käytössä olevia, yhteiskuntaa tukevia palveluja, kuten merenkulkua avittavia jää- ja aallonkorkeuspalveluita, ajantasaista leväkukintatiedotusta ja Itämeren tilan seuranta.

Nautituksesta Arandaan ei syvenny merentutkimuksen tieteellisiin tuloksiin, vaan kuvaa merentutkimuksen vaiheita, yhteiskunnallisia käännekohtia ja sattumuksia kiinnostavien esimerkein yli sadan vuoden ajalta. Kirja kertoo erityisesti Merentutkimuslaitoksen historian. Laitos oli 90 vuoden ajan ainoa merentutkimukseen keskitty-

nyt tutkimustaho Suomessa. Eduskunta lakkautti sen vuonna 2008. Merentutkimus kuitenkin jatkuu useassa yliopistossa ja tutkimuslaitoksessa, tosin pääosin määräaikaisella hankerahoituksella.

TUTKIMUSSUKELLUSKOULUTUS

Helsingin yliopisto on perustanut tutkimussukelluskoulutukseen keskittyvän *Finnish Scientific Diving Academyn* (FSDA). Tvärminnen eläintieteellisellä asemalla Hangossa toimivan sukellusakatemia tavoitteena on elvyttää Suomen tutkimussukelluskoulutusta. Tvärminnen asema tavoittelee johtavaa asemaa kylmien vesien tutkimussukelluskouluttajana. ”Suomella on perinteisesti ollut vankka asema tutkimussukelluksen ja teknisen kehityksen saralla sekä merentutkimuksen että meriarkeologian parissa, mutta rahoituksen puuttumisen vuoksi koulutusta ei ole voitu järjestää lähes kymmeneen vuoteen”, sanoo tutkimuskoordinaattori **Joanna Norkko**.

Tutkimussukelluksella tarkoitetaan erikoiskoulutettujen tiimien toteuttamia sukelluksia, joiden aikana tehdään mittauksia, havainnointia sekä kokeellisia tutkimuksia meren pinnan alapuolella. Sukellusakatemia tarjoaa erikoiskoulutuksia tutkijoille sekä peruskursseja merellistä tutkimusuraa tavoitteleville opiskelijoille. Lisäksi se järjestää yleisölle avoimia koulutuksia, jotka on suunnattu erityisesti kansalaistieteestä kiinnostuneille sukelluksen harrastajille.

Koulutuskokonaisuutta koordinoi australialainen **Edd Stockdale**, jolla on laaja kokemus tieteellisten sukellusretkikuntien organisoimisesta ja toteuttamisesta. Tekninen sukellus ja meribiologia ovat osa hänen ydinosaamistaan. FSDA:n toiminnan mahdollistaa kolmen vuoden ajan Antero ja Merja Parman Säätiön sekä Weisellin säätiön myöntämä rahoitus. Ensimmäinen koulutus alkoi keväällä 2022.